

Adattári sorozatunknak ez a kötete az eddigtől eltérő, szokatlan feladatra vállalkozik: irodalmi szöveg közel betűhív, jegyzetelt kiadására. A szokottnál bővebben igyekszünk ezért megmagyarázni ebben az előszóban: tulajdonképpen mire, miért és hogyan vállalkoztunk.

(A műről) Kötetünk tartalommutatója is jelzi, hogy művekről kellene szólni. Valóban: a Szentháromság-tant vitatkozva védelmező, magyar nyelvű traktátus, sőt az Erdei Klára által először elkülönített latin *Ars orandi* is megérdemli a figyelmet - különösen a teológusokét, egyháztörténészekét, de a Báthori forrásismerete iránt érdeklődőket is. Kétségtelen viszont, hogy az alapmű - amivel sokféleképpen összefonódott függeléknek tekinthető a két teológiai értekezés -: az általunk *Meditációk* címen publikált, s egész régi irodalmunkban páratlanul álló, zsoltáros fohászokodás-sorozat. Ennek műfaji meghatározásával a fölfedező Toldy Ferencről Horváth Jánosig sokan próbálkoztak. E kísérletektől eltérően a *Meditációk* címet (bár a kifejezést maga Báthori soha nem használta!) azért mertük vállalni, mert irodalomtudományunk elfogadhatónak tartja Erdei Klára hipotézisét a francia kálvinista írók - Béza és társai - zsoltárparafrázisokból és önvallomás-elemekből kialakított, komor hangvétellű meditációiról, mint sajátos műfaji vonulatról (*Méditations calvinistes sur les psaumes dans la littérature française du XVIe siècle*, in *Acta Litteraria*, to-mus 24, 1982. 117-155.); s Báthori művének e francia irodalmi jelenségekkel való rokonságáról (vö. EBI meditációi és európai hátterük, *ItK* 1980. 55-69. és *Modellfejlődés EBI prózájában*, *ItK* 1982. 620-626.).

Aligha szükséges itt méltatnunk ezt a művet, vagyis azt a szöveget, ami töredékesen maradt ugyan ránk, de a többször átformált, tudatosan komponált alkotás egészéről a szerző - caputszámozása révén is - hű képet ad a négyszáz évvel későbbi olvasónak, e fejezetszámok ui. nagyjából lehetővé teszik az egész mű rekonstrukcióját (amit természetesen a jelen kiadás sajtó alá rendezői nem tettek meg s amit így kötötünk úgyszólván az olvasóra bíz, segítségül legfeljebb az egyik sajtó alá rendező már idézett tanulmányait ajánlva). - Szerencsére fennmaradt az a rész is, ahol a szerző maga vall arról, hogy 1579-től 1582-ig "keztem vala írni ezt az könyvecskét varannai házammál ... de Ecsed várában újjobban írtam, az mennyire lehetett corrigáltam is ... azután ismeg újjobban írván corrigáltam ..." stb.; huszonhat év alatti ötszöri átírásról vall itt; s az átdolgozás motívumairól is: lelki és testi megkísértésektől "országoknak számtalan változásáig" (ld. a 119a-b levél sorait a mostani kiadásban a 157-158. lapon).

Ismételjük: szükségtelennek tűnik irodalomtörténészek, egyház- és művelődéstörténetünk tudós kutatói jellemzését idéznünk erről a sodró erejű prózáról. Hiszen szól kötötünkben az olvasókhoz maga a szöveg, amiből legtöbb részletet közel másfél évszázaddal ezelőtt Toldy Ferenc publikált beharangozó tanulmánya függelékében. A szöveg, ami teljes egészében most lesz hozzáférhetővé és olvashatóvá először.

A művel kapcsolatban talán nem fölösleges - Nagy Barna kitűnő tanulmánya alapján (*Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, tomus 12, Szeged 1972. 109-119.) - rámutatni arra, hogy a tizenötéves háború megíratlan története, a Bocskay-szabadságharc és az egykorú protestáns művelődési törekvések eseményeinek, de különösen lélektanilag is meghatározott vajúdasuknak - a fő- és köznemesség részvétele szempontjából - egészen új megvilágítását teszi lehetővé. "Az író személyes, egyéni lírája, írói ambíciója, belső lelki életének, családjának, nemzetének, egyházának eseményei, külső-belső történései is sajátosan és terjedelmesen szóhoz jutnak" - írja Nagy Barna Szepsi pusztulására, a hajdúkra, Belgiojoso látogatására és hasonló konkrét epizódokra utalva.

(A szerzőről). Az utolsó Báthoryak - ez hálás, kedvelt téma volt a romantika korában s századunkban is történészeknek, regényíróknak egyaránt. A fejedelmek, egyházi és világi méltóságok sorában az utókor viszonylag kevésbé ismerte a család ecsedi ágának utolsó tagját, az 1555-től 1605-ig élt országbíró. Pedig Ecsedi Báthory István nemcsak buzgó őrzője volt a családi hagyományoknak (a másik ágon is a lengyel királyig és vissza tovább), hanem a XVII. századi Kelet-Magyarország gazdasági, politikai, kulturális fejlődését igen jelentékeny mértékben meghatározó egyéniség: hatalmas birtokait nevelt fiára hagyta, s végrendeletének döntő szerepe volt abban, hogy a Bocskai halála utáni hatalmi vetélkedésből az ifjú Báthory Gábor (és Bethlen Gábor!) pártja került ki győztesen, a Partium pedig további évtizedekig kulcsfontosságú - menekülésre, túlélésre, de erőgyűjtésre s visszatámadásra is alkalmas terület maradt a darabokra tördelt ország magyarjai számára. A rejtett, lefojtott, de hatalmas és építő energiák jeleit évek óta kezdi észrevenni néhány kutató abban az Ecsedi Báthory Istvánban, aki egyszer gőgös, embergyűlölő, magányos autokratának, máskor a helvét-református prédikátori kultúrprogram és a sztoikus-maniérista elit-értelmiségi törekvések egyformán együttérző s nagyvonalú patrónusának tűnik már a korabeli dokumentumok és emlékezések lapjain. Szepsi Laczkó Mátét, Hodászi Lukácsot és másokat is idéző életrajzot és jellemzést ad Báthoryról a meditációk két alkalommal szinte önkéntelenül versbe forduló részletei ürügyén a Régi Magyar Költők Tára (XVII. századi 1. kötet, szerk. Klaniczay Tibor és Stoll Béla, Bp. 1959. pp. 574-580.). Azóta - többek közt - Nagy Barna id. tervezete s Balázs Mihály "EBI levelei Bocskaihoz" c. közleménye (Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, tomus 10-11, Szeged, 1971. pp. 43-49.) árnyalta tovább az országbíró s a betegsége és az ország bajai miatti meghasonlása fölé kerekedő ember részben továbbra is rejtélyes alakját.

(Kiadásunkról) Szellemi mozgalmaink adattárát nem olyan sorozatnak terveztük, ahol prózai vagy verses irodalmi szövegek tudományos igényű kiadására is sor kerül. Az olyan ismert, kitűnő irodalomtörténeti kiadványokkal, mint a Régi Magyar

Költők Tára, vagy a Régi Magyar Prózai Emlékek - az Adattár nem kívánt és nem kíván a jövőben sem konkurrálni. Azt meg különösen szeretnénk vitathatatlanak tekinteni, hogy Ecsedi Báthory meditációinak helye kell, hogy legyen a régi magyar próza tudományos igényű kiadásai közt, akár több változatban is (egy transliterált szöveg pedig a szélesebb olvasóközönség figyelmére volna érdemes).

Miért tettek kivételt mégis az adattári sorozat szerkesztői Ecsedi Báthory István meditációinak és két értekezésének közreadásával? Kizárólag azért, mert ezt a lázasan lüktető, szokatlanul formált, szabálytalan és töredékes művet, a rongált, nem könnyen olvasható, sőt sorrendbe is nehezen igazítható autográf lapokról már igen sokan kezdték leírni, s tervezték közreadni - köztük a tudományos igényű irodalmi szövegkiadás legjobb magyar mesterei, de Toldytól Eckhardton át Nagy Barnáig, senki se érte meg vállalkozása megvalósulását. Fiatal szegedi irodalomtörténészek egy csoportja végülis elhatározta, hogy kialakít s úgyszólván kézirat gyanánt megpróbál közreadni egy olyan első, provizórikusnak szánt, de teljes olvasatot, amely mellől a legszükségesebb magyarázó jegyzetek nem hiányoznak ugyan, de amely sokmindenről tudatosan lemond.

(Az ilyen hiányok, negatívumok közül különös nyomatékkal szeretném kiemelni a Báthory által nem jelölt források - főleg sok-sok bibliai hely, vagy allúzió - föl kutatásának mellőzését. Néhány jelöletlen locus és a jelöltek föloldásának kísérletével úgyszólván csak a további filológiai, teológiai, művelődéstörténeti kutatás számára kívántunk kiindulási alapot teremteni; közvetve pedig ezzel is a műhöz méltó kritikai edíciót s a majd azután aktuális komplex földolgozást kívántuk megkönnyíteni.)

Kiadásunk nem gyorsan készült el. A sajtó alá rendezés munkáját még elsőéves szegedi bölcsészhallgatóként kezdte meg Erdei Klára; később csatlakozott hozzá Keveházi Katalin, aki a latin szövegek gondozását teljesen (de a szövegrendezés és jegyzetelés befejezését is) elvállalta s elvégezte. A sokszorosítás előtti utolsó gépelés és javítás Saliga Lászlóné mun-

kája; ő kezdettől közreműködik Adattár-sorozatunk munkálataiban, de aligha vállalt még olyan nehéz feladatot, mint e nyolcadik kötet esetében.

Elkészült tehát Ecsedi Báthory István irodalmi művei utolsó autográf változatának első teljes kiadása. Ez se készülhetett volna azonban el az akadémiai könyvtár kéziratárának féltve őrzött kincséről, Varjas Béla, Pirnát Antal, s nem utolsó sorban a kéziratár tudós munkatársai - különösen Ritóók Zsigmondné - önzetlen segítsége nélkül. S végül a publikálást is a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára tette lehetővé a "Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvánartása és kiadása" c. országos kutatási főirány keretében.

Szeged, 1983 szeptember

Keserű Bálint